

UMJETNOST I SAVA

Mr. sc. Branka Hlevnjak, dipl. pov. um.

Premisa:

Umjetnost je često avangardna u odnosu na realno stanje vremena i prostora u kojem nastaje. Ona je utjelovljeno stanje duha, koji se, objektivno neuhvativ, ostvaruje kao autorski rad, komunikacijski simbol ili zrcalo želja.

„Umjetnost i Sava“ naslov je koji upućuje na Savu kao motiv i inspiraciju umjetnicima za stvaranje njihovih djela. Mnogi će asociirati sivu sliku Savskog mosta na platnu Branka Šenoe ili će na slikama Ferde Kovačevića prepoznati idile starih vrbika kakve su postojale uz savske rukavce i pritoke; tražit će Savu u zagrebačkoj veduti na tapiseriji Ede Kovačevića ili prelistati stare kataloge likovne kolonije akvarela u Slavanskom Brodu, gradu na plovnoj Savi, iz vremena kada je ta kolonija još poticala umjetnike da slikaju krajolik. Neki će se sjetiti Ivana Lesiaka i njegovih reljefa u aluminiju i crteža koje je šezdesetih godina prošlog stoljeća posvećivao svom iz mladosti omiljenom kupalištu. Današnji će pretraživač „odguglavši“ riječ Sava i umjetnost i tu svašta naći. To je, dakle, vrlo široka tema čak i kad se shvati vrlo usko, to jest isključivo kroz klasična djela likovnih, glazbenih umjetnika i umjetnika riječi. Preljepu i idiličnu Savu vidimo na fotografijama Ive Pervana koji je zalazima sunca na horizontima nasipa i Save pozlatio Zagreb (aludirajući na Prag i provocirajući time zagrebačke komplekse). Mnogo je češće fotografiran Zagreb u maglovitim pogledima na savski nasip s mostovima utonulim u maglu (primjeri nekadašnjih razglednica Tomislava Rastića); rjeđe pak gledamo na fotografijama prvi snijeg koji se potpuhnuo pod betonske stupove u nedopustivo loše projektiranom i najzapuštenijem dijelu nasipa kroz koji mora proći svaki pješak koji je krenuo sa Savskog mosta, pješice ili biciklom, nasipom prema Jarunu (fotografirao Ivan Kovač). Vrlo rijetko vidjet ćemo fotografije žute i nabujale, naše divlje rijeke (Jadranka Fatur). Najzbudljivije fotografije Zagreba su one Ljudevita Griesbacha ili Dušana Šegine iz vremena Savskog i Podsusedskog kupališta, iz dana s kraja dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća, kada je sve mlado i vitalno iz grada opsjedalo i zaposjedalo rijeku i njezine obale. Vrlo su rijetke fotografije „Daščara na Savi“ koje je oko 1930. godine fotografirao u nizu Đuro Griesbach. Još pedesetih godina, zapravo do poplave 1964. (koju je, između ostalih, zabilježio Josip Vranić),

Zagreb je uživao na svojoj rijeci baš onako kako je to prikazano u čuvenom Golikovom filmu „Tko pjeva zlo ne misli“. Još 1962. u turističkom vodiču reproducirana je fotografija Toše Dapca koja pokazuje privlačnost Savskog kupališta. Nova regulacija Save nastala zbog velike poplave 1964. godine uveliko je promijenila gradsku vedutu, ali otuđenje o kojem se toliko pisalo sedamdesetih godina, kada su umjetnici ukazivali na veliku zapuštenost – djelomično zbog političke kazne 1971., djelomično zbog općeg zagađenja kojeg su donijeli industrija i masovna potrošnja – učinilo je svoje. Idilična slika plivačke i pitke Save bila je zamijenjena slikom crne Save, zagađene bojom ugljena i smećem koje je dolazilo nizvodno. Osamdesetih godina 20. stoljeća zagrebačka Sava bila je crna i prljava rijeka i kao takva odbojna – izazivala je tugu i sažaljenje.

Šime Vulas: „Dvoje“

Milena Lah: „Kotač vremena“

POTREBA ZA PJEŠAČKIM MOSTOM

Most slobode inženjera Krunoslava Tonkovića izgrađen 1959., postao je brza cesta preko rijeke kojom se, doduše, ističe prosperitet grada, vidljiv je na fotografiji Milana Pavića u spomenutom turističkom vodiču iz 1962., ali pješacima nije ugodan prijelaz preko njega. Slikoviti Crveni most koji se nalazi na poznatim slikama i fotografijama ovjekovječenih veduta (do 1935.) premješten je na Jakuševac zbog izgradnje novog kolnog mosta 1938. Tako premještenog na Jakuševcu fotografirao ga je 1937. Vladimir Guteša. Marija Braut fotografirala je taj stari slikoviti Crveni most 1972. u takvoj rasvjeti i crno bijeloj fotografskoj ljepoti kao da snima most na Seini. Most je naposljetku srušen iako se za njegovu pješačku prenamjenu zalagao Fedor Kritovac s timom entuzijasta i Centrom za kulturu Peščenica, institucijom koja je stala odlučno iza tog apela, kao i uz apel za uređenje jezera Savice koji je bio upućen javnosti 1989.

Brojni su pokazatelji koji u urbanističkom i građevinskom smislu navode na zaključak da je mostogradnja potpuno

Mladen Mikulin: „Čovjek s kolutom“

Stjepan Gračan: „Žabinjak“

zakazala u odnosu na razvoj grada. Šećući Alejom skulptura ili napuštajući šator kod Bočarskog doma i nakon dječje igre u oglednom zagrebačkom igralištu ne možete s lakoćom prijeći na hipodrom pa ni odšetati do Bundeka u varijanti kojom bi izbjegli neugodan pješački prijelaz preko Mosta slobode. Postoje naznake da će se napraviti pješački most baš od Bočarskog doma preko Save, ali i od ovih naizgled ozbiljnih namjera prošlo je već skoro 20 godina.

Zagrepčani su valjda zaslužili pješački most barem onako lijep kakvim Osječani prepješače Dravu, osobito danas kada je s onu stranu sagrađen novi Muzej suvremene umjetnosti, kulturno-umjetnička poveznica sjevernog i južnog dijela grada. Nakon Domovinskog mosta, koji je izgrađen 2007. (projektantica Rajke Veverke i Martine Balić) vjerujemo da će i budući pješački most biti estetsko-funkcionalno jedinstven.

VIZIONARSKI PROJEKT MSU NAD SAVOM

Sasvim je avangardna bila misao/ideja/projekt akad. kipara Ratka Petrića (Zadar 1941.) kada je 1985. predložio Muzej suvremene umjetnosti iznad Save. To je projekt koji je sažimao sve dobre i loše ideje o povezivanju rijekom razdvojenog grada. Idealna građevina-most rješava Zagreb kompleksa i grižnje savjesti što nije zaposjeo Savu poput Pariza, Firence, Praga, Venecije ili Budimpešte. Samo mu život na mostu u građevini-mostu daje iluziju da je apsorbirao Savu u gradsko tkivo.

Muzej suvremene umjetnosti Ratka Petrića spajao je doslovno dvije zagrebačke obale mireći elitno i popularno, konzumaciju i rekreaciju, dječje i umjetničke potrebe, građanske i turističke sadržaje.

Riječ je o autorskom konceptu izlaganom na Prijedlogu 20. zagrebačkog salona (1985.) uz obrazloženje i podršku arh. Antoanete Pasinović (žene koja je spasila Tkalčevićevu ulicu od rušenja i upitne, da ne kažem najgore moguće započete „modernizacije“). S projektom je Petrić sudjelovao na Natječaju Muzeja suvremene umjetnosti u suradnji sa časopisom „Čovjek i prostor“ te više puta isticao kao ponudu i izazov suvremenoj

Branko Ružić: „Mačka“

arhitekturi. Projekt je bio vizionarski i suviše futuristički za Zagreb koji se tek počeo buditi s Univerzijadom 1987. i vjetrovom demokracije koji je puhao sa zapadne strane (1989. srušen je Berlinski zid). Tada je stvoren jedan od najvrjednijih zagrebačkih projekata (ravan Maksimiru iz 18. na 19. stoljeće) – „zagrebačka rivijera“ na rukavcima Save i Jarunskom jezeru s hortikulturnim zahvatima Dragutina Kiša. Muzej suvremene umjetnosti Ratka Petrića koncipiran je na suvremenim dizajnerskim osnovama, planiran za nove materijale i tehnologije. Neku vrstu slične ideje izveo je arh. Vito Acconci na Muri (Insel am Mur 2003.) u sklopu godine kada je Graz nosio titulu Kulturstadt. Petrićev projekt sadrži dvije paralelne pješačke (i samo za dostavna vozila) ulice bogate kulturnim sadržajima i visoku stakleno metalnu zgradu poduprtu x nogarima na obje obale. Muzejska zgrada prostorno je prilagođena svim aktualnim sadržajima muzeja, a nastavlja se na otvorenom prostoru nasipa Alejom skulptura. Aleja ne oduzima građanima

Marija Ujević: „Trkač“

Ratko Petrić: „Kapi“

rekreativnu zonu, već je naprotiv oplemenjuje, čineći urbani spoj prema postojećim sadržajima kao što su Bočarski dom, dječja igrališta, golf igralište, hipodrom, tenis igrališta, rukometna igrališta, veslačke klubove. Muzejska zona proširila bi se i nizom betonskih brodova usidrenih na Savi koji bi nudali umjetnički izrađene suvenire, suvremene etno i urbane predmete koji su plod ruku i rada primijenjenih umjetnika i dizajnera ili bi bili otvoreni atelje, povoljno iznajmljeni mladim umjetnicima. Petrić je Savi ostavio njezinu terapeutsku ulogu koju ima činjenicom da teče i otvara horizonte, a dodao joj je kulturne sadržaje koji povezuju sport i rekreaciju, djecu i konzumaciju, elitno i popularno u jedinstveno tkivo grada Zagreba. Od cijelog je vizionarskog projekta ostvaren samo kipored.

ALEJA SKULPTURA NA SAVSKOM NASIPU

Prva skulptura u nizu stvaranja markacijskih točaka (za šetače i trkače) i točaka okupljanja (za one koji vole mirnu šetnju i sjedenje) te identiteta grada kao značajnog kulturnog centra, bila je ona Ratka Petrića „Kapi“ 1984.-1990. /1991. (predložena još 1984. kada se radala vizija Muzeja iznad Save). Tada su uslijedile postave drugih skulptura uglednih hrvatskih umjetnika (Marija Ujević, „Trkač“ iz 1987.-1995.; Miro Vuco; „Kamen temeljac“, 1993.-1996.; Stjepan Gračan „Žabinjak“, 1994.- 2000.; Milena Lah, 1965./1993.- 2000.; Branko Ružić, „Mačka“, 1986.-2001., Mladen Mikulin, „Čovjek s kolutom“ 2003., Zvonimir Lončar, „Putokaz“, 1994.- 2007./2008.; Šime Vulas, „Dvoje“, 2007.; u pripremi je rad Dore Kovačević).

Ugođaj koji je ostvaren „Alejom skulptura na Savi“ jest galerija na otvorenom koja nenametljivo educira i identificira grad i ukazuje na njegovo duhovno i baštinjeno bogatstvo. Aleja pokazuje da umjetnost i prirodnost mogu skladno isplesti mrežu urbanizacije koja uvažava stvarne potrebe građana i čuva prirodnu snenost savskih magli i udiše njezinu vlažnost, raduje se odrazu plavog neba i ružičastih zora te zlačanim zalazima koji pozivaju mlade na drugi dio njezina toka u noćni glamur Jarunskog jezera. Nasip prema Jarunu (za pješake i bicikliste) ostaje otvorena zona za produžetak kiporeda ili zbog uskoće za drugačije likovne intervencije

prolaznog karaktera poput one kakvu grupa Akupunktura radi u Maksimiru. Bez obzira za koju se opciju odlučili svaka koja oplemenjuje obale Save čuvajući njezinu prirodnost kojom daruje građane je dobrodošla i potrebna.

ZAKLJUČAK S POUKOM

Iz Petrićevog projekta treba izvući zaključak ili pouku koja neće riješiti Grad krivnje što su zaboravili svoju rijeku, ali će pomoći da se otvori nova stranica oko tog pitanja. Dovoljno je promijeniti paradigmu i razmišljati o Savi na novi način. Njezina neizgrađenost, njezina praznina je njezina najveća prednost. Jer, nema ljepšeg grada od Zagreba s tolikom uronjenošću u prirodu – Sava je od Savice i Bundeke preko Jaruna do Podsuseda – najveće zagrebačko šetalište s pogledom na Medvednicu, na tok rijeke i suvremeni Zagreb. U njoj se sve ljepše i čišće zrcali nebo. Ona je ribička i veslačka. Oživjeti Savu znači oživjeti i stimulirati studentska i omladinska veslačka natjecanja, znači vratiti joj skelu na više mjesta, dati kvalitetnija kupališta (Jarun, Bundeke), osnažiti voluntarizam kroz ribička i druga društva ljubitelja Save, znači osnovati akvarelnu likovnu koloniju Sava-Zagreb, popularizirati ljepote Save kroz foto i kino amaterizam, znači odmah popraviti klupe, razmjestiti po Aleji još novih skulptura, postaviti košare za smeće i osigurati redovito pražnjenje, zaposliti domara Aleje skulptura koji će se brinuti o toj velikoj i lijepoj galeriji skulptura na otvorenom, održavati ih i čistiti od povremenih huliganskih izgreda, postaviti pločice uz postojeće skulpture s imenom autora i godinom postavljanja te eventualno sponzora, osvijetliti ih solarnom rasvjetom, organizirati suradnju između održavatelja nasipa i umjetničke grupe Akupunktura (ili slične) koja bi mogla osmisliti jednostavne i nepretenciozne izložbe land arta na

Miro Vuco: "Kamen temeljac"

Zvonimir Lončarić: "Putokaz"

potezu uskog nasipa od Savskog mosta prema Jarunu, znači sadržajno i opremom osnažiti prostor Aleje kao cjeline koja zahvaća područje od Bundeke i hipodroma do Jaruna; znači ostvariti čitav prostor kao zagrebačku rivijeru s jakom turističkom ponudom, znači dati poticaj mladim umjetnicima da se dosele u ponuđene umjetničke atelje smještene u betonske brodove usidrene duž nasipa od Savskog mosta do Mosta slobode, znači izgraditi pješačke mostove oblikovne ljepote, osvijetliti ih umjetničkom solarnom rasvjetom, znači eventualno ispuniti pješački most kulturno-umjetničkim sadržajima, odrediti i popularizirati zone prisavlja koje su pogodne za turističke kampove i jus-hotele, promisliti o dijelovima nasipa kao mjestima za uzgoj bio-goriva, osposobiti Savu za transport nizvodno, itd. Ovo nabranje može se dakako razvrstati u kategorije odmah, sutra i za dogledno vrijeme. I Aleja skulptura i Jarun i Bočarski dom i nasuprotni, ali odsječeni hipodrom i najnovije Bundeke pokazali su koji bogati resursi leže uz vodu, a samo malo pojačana vizija prepoznala bi u ovom prostoru golemi turistički/životno kvalitetni potencijal koji je ovdje tek sramežljivo načet. U svim projektima valja, kao i do sada, sačuvati prirodnost Save i urbanizirati je i pejzažno i hortikulturno doraditi u kvalitetnom duhu koji računa s umjetnošću. Umjetnost davno već nije samo stvoreno djelo, ona je djelovanje u cilju postizanja kvalitetnijeg života, ona je zona sinergije u kojoj prirodno i artifično čine duhovnu i fizičku cjelinu čovječnosti.

Na kraju, mogla bih apostrofirati misao, toliko puta već citiranu, mog profesora i mentora Radovana Ivančevića koji je izjavio da bi na osnovu onoga kako se gradska administracija odnosi prema Savi, Zagrebu Savu trebalo oduzeti.

Ne dogodilo se! ■